

DEN JAPANSKE ABC

Hensigten med det følgende har ikke været at oplægge noget diametralt Øst-Vest billede. Et sådant finder kun sin bekræftelse på et ydre, overfladisk plan. Underliggende synes det at være samme dynamik og bestræbelse, der bevæger mennesket i Øst og i Vest - samme eksistentielle spørgsmål - blot i særdeles forskelligartede kulturelle iklædninger.

Når jeg har givet en ABC-læsning af det japanske arbejdsrum sin egen plads i denne sammenhæng, har det tre grunde. For det første etablerer det et forbindende perspektiv for de japanske case-studier og præciserer dermed denne afhandlings grundlæggende spørgsmål om forholdet mellem det ydre og det indre arbejdsrum. For det andet ligger der i læsningen af det sublimerede jeg-udtryks dynamik en nøgle til forståelse af, hvordan en kulturs arkitekturens symboler gennem tiderne har fungeret som kropsliggørelse og fokus af disse sublimerede egoer - og stadig i et samfund som det japanske kan opretholde sin kraft og betydning. For det tredje tror jeg, at en sådan læsning kan være med til at klargøre, hvor vi kan og hvor vi *ikke* skal søge inspiration fra japanske arbejdsforhold.

Under indtryk af det økonomiske mirakel i Japan har mange virksomheder i Vesten flirtet med japansk inspirerede managementsystemer. Men yderst lidt om overhovedet noget fra disse store virksomheder kan overføres direkte. Stillede man et menneske med typisk dansk opvækst under det typiske japanske A-arbejdsvilkår, ville det måske i en periode kunne glæde sig ved forandringen. Men snart ville livsrummets indsnævrelse, dets mangel på personligt møde og individuelt udtryksrum drive ham eller hende mod psykisk sammenbrud. Spørgsmålet er dernæst tilsvarende, hvor længe japaneren lader sig stille tilfreds dermed?

Under vore dialoger om det eksistentielle arbejde karakteriserede Günter Nitschke konsekvent den japanske A-modus som *hypnosen*.²⁴⁴ Denne japanske hypnose er en på én gang voldsom og sublim prægning, hvori alle kultur-

livets størrelser indvirker. Efter mange års bestræbelser på gennem undervisning ved japanske universiteter at bidrage til at frisætte sine studerende og gennem studiesituationen give dem en chance for at komme i berøring med B- og C-elementer i deres liv, havde Nitschke resigneret og havde næsten givet op. Hypnosen var for stærk - for ubrydelig. Den kulturelle prægning fastholder alle disse mennesker i tilbageholdt livsudfoldelse - langt fra at leve, endsigse realisere eller forløse *deres* liv. Japan er en myretue af flittige arbejdsmyrer, der refleksagtigt pertentligt udfører deres arbejde yderst korrekt mange timer om dagen, mange dage om ugen, mange uger om året, mange år i træk - og betegner sig lykkelige derved, hvis nogen spørger. Det er det letteste, når ikke der er noget valg. Livet er arbejde, valget står mellem „ja“ og „ja ja.“ Man har ikke noget valg og tager heller ikke noget valg - i hvertfald indtil for nylig.

Den japanske hypnose er måske særlig stærk i Japan, men den har sine parallelformer i alle samfund. Den særlige, ganske raffinerede, senlutheranske version, som udspiller sig i en dansk virkelighed, er blot vanskeligere at se netop fra en dansk virkeligheds udsigtspunkt. Således er den interkulturelle dialog en gave til menneskeheden. Den formår at relativere størrelser, der er *for tæt på* til i egen kontekst at kunne fremstå i forståelsens perspektiv.

Men hvad skal der blive af alle medlemmerne af den store myretue i næste årtusinde eller bare næste årti i et land, der er tryllebundet af robotten og synes at sætte en ære i at sætte robotter til at udføre alt, hvad der overhovedet er muligt. Selvom alle scenarier for fremtiden må pege på nødvendigheden af det modsatte, er det japanske opdragelses- og uddannelsessystem stadig gearret til at lave gode robotter ud af også sine små japanere. Det producerer velafrettede *workaholics* og ikke de voksne, reflekterende mennesker, som kan give det stadig mere komplekse maskineri dét nødvendige, kreative modspil, som vores fremtids livsrum afhænger af. „Vi arbejder hårdt, men vi ved ikke, hvad vi arbejder for,“ siger den moderne

japanske forfatter Hitoshi Kato og karakteriserer meningsløsheden som hverdagens følgesvend.²⁴⁵ Der synes, målt med nordeuropæisk skala, at være forbløffende ringe diskussion om eller korrektion af udviklingen. Ingen synes at have eller søge overblik, ingen stiller unødige spørgsmål, alle yder omhyggeligt og tillidsfuldt deres lille bidrag til, at hjulene kører optimalt. Fortsættelse, vækst og udvikling af noget højere end én selv, noget udenfor én selv - jo mere jo bedre - forbliver underforståede og helt ureflekterede mål. Demokratiet, der i sin vestlige tradition systematiserer og raffinerer uenigheden gennem sin dialektiske diskurs, fungerer slet ikke tilsvarende med japanere i rollerne. Men spørgsmålene om, hvad man som menneske og samfund overhovedet vil med alle disse møjsommeligt oparbejdede bjerge af *yen*, har stadig kun spæde ansatser. Dette er dog alt for vigtige spørgsmål at overlade til behovsindustriens spekulation i japanerens „tilfredsstillelse.“

Europas udvikling frem til et højindustrialiseret informationsamfund strakte sig over flere århundreder. Renæssancetidens nybrud i hele forståelsen af menneskets plads i universet foregreb den industrielle revolution, og selvom Europa anno 1998 er et fuldstændig andet end 1600-tallets Europa, er hele denne transformation forløbet med en vis resonans i den kulturelle grundtone. Den tilsvarende proces har i Japan været stærkt komprimeret og har først accelereret for alvor efter 2. verdenskrig. Med genåbningen af Japan i 1868 efter mere end to et halvt århundredes isolation stod med ét en fuldstændig anden virkelighed for døren, og japanerne rakte naturligt ud efter de appellerende teknologiske frugter uden nødvendigvis at søge eller at behøve at fatte deres kulturelle sammenhæng. Det samfund, som den teknologiske udvikling beforder, er i Japan mindre rodfæstet i de kulturelle forudsætninger end i vores del af verden.

Det moderne Japan er således et babelsk univers, hvor elementer af vidt forskellig oprindelse eksisterer side om side uden synderlig integritet. De mange løsdele i tilværel-

Arbejdets Rum

sen sammenspindes forsøgsvis af den japanske bestræbel- se på opretholdelsen af *wa* - en tilstand af harmoni, eller rettere en tilstand, hvor en harmonisk overflade søges op- retholdt - så selv reelt tilstedeværende modsætninger ud- glattes eller fortrænges og uenighed så vidt muligt ikke ma- nifesteres. Ingen opgave synes for uoverkommelig for *wa*- bestræbelserne. Det ligger i disse bestræbelsers respon- derende natur, at det er det enkelte menneske, der er limen og det føjelige overfor både gruppen, teknologien og om- givelserne - med en meget lille korrektiv feedback til følge.

I sådanne universer fremstår meget lidt i tilværelsen som selvberørende, fristillet eller i sig selv betydende. Livet ud- spinder sig for mange i en slags pligttopfyldende søvn- gængertilstand med eksistensen på *stand by* og autopilo- ten med på arbejde. Målt med danske alen er det japanske A-menneskes bytteforhold pauvert. Han eller hun har næ- sten ingen fritid og ofte lang vej til arbejde. Det giver sam- men med diminutive boliger dårlige betingelser for familie- livets udfoldelse. Tårnhøje basale leve- og boligomkostnin- ger udhuler lønnens realværdi, betalingen til universiteter og hospitaler tvinger til stor opsparring. Det sociale system er kun langsomt under opbygning, og familien står stadig centralt i det sociale sikkerhedsnet, selvom tre-genera- tionsfamilien er under afløsning af kernefamilien. Stadig regnes det for børnenes ansvar at sørge for forældrene på deres gamle dage - hvilket med konfucianismens ordens- sans først og fremmest vil sige den ældste søns ansvar. Opretholdelsen af et psykisk afhængighedsforhold for næ- ste generation bliver dermed en vigtig del af aldersforsik- ringen, og stærke kræfter søger derfor at fastholde det traditionelle japanske opdragelsesmønster.

Kan man sige, at vores opdragelseskultur i det nordlige Europa er præget af et massivt, kollektivt faderkompleks²⁴⁶ med præstationspres og tidlig friskærelse af individuali- teten, så ligger der til grund for den japanske identitet et svulmende moderkompleks. Det japanske barn sover ved mors barm og hænger på mors hofte selv længe efter, at det selv ville kunne gå. Barnet er aldrig alene, mor er der, vier sit liv til barnet og undgår således at udleve sit eget, lidt besværlige, individuelle liv. Forældrene begynder at titulere hinanden „mor“ og „far“ - og hun slipper hermed

Picnic-udflugt til Tadao Andos Himeji Centre for Childrens Culture (1990), som ligger flot placeret i landskabet, men ikke har meget at byde på for børn

Til venstre børnehave i lyseblåt tøj og gule hatte på tempelbesøg i Hagi. Til højre bar skolebørn tegnetime ved et buddhistisk tempel i Kyoto. Man bar uniformer i børnehaven, uniformer i folkeskolen, uniformer i gymnasiet, uniformer på arbejdspladsen. Uniformer er en del af den japanske trykbedsbobles visbed om, at man er en del af noget

for at tumle med de besværlige situationer forbundet med at være mand og kvinde. Moderen vinder mere kærlighed fra barnet end fra manden, der for det meste går i byen med kollegerne for at „holde møde“ - og mest er hjemme fra sit arbejde for at sove og få rent tøj til en ny arbejdsdag. Det japanske barn bliver således gennem sine første leveårs moderlige univers indvævet i blide mødrende afhængigheds- og tilhørsforhold. Hvor det danske barn tidligt får egen seng og eget værelse og til stadighed stimuleres til selv-udtrykket og jeg-præstationen - og belønnes herfor - formår den japanske opdragelse at afbøje og afvænne sådanne spirer. Skrifte tegnet for kærlighed, *suki*, er betegnelsen sammensat af tegnene for mor og for barn.²⁴⁷ Med en tradition for arrangerede ægteskaber, er kærlighed ikke først og fremmest en Amor & Psyke eller Mars-Venus relation udspringende af mødet mellem kønnene.

Af en sådan opvækst modelleres en psyke, der for enhver pris søger *gruppen* og *konfliktløsbeden*. Behovet for at være ved moderen, at gøre hende glad og leve hendes sublimerede liv bliver overført på skolen, på tilhørsforholdet til klassen og senere til den berømte loyalitet overfor firmaet. Hvor faderkomplekset stimulerer jeg-præstationen, så fremelsker moderkomplekset lydørheden, den loyale medvirken og deltagelse, offerviljen og jeg-fornægtelsen. I dette bevidsthedsrum fortrænges selv åbenlyse konflikter. Kunne man bare arbejde uden betaling derfor, gjorde man det gerne. Er man nødt til at demonstrere, gør man det helst på en søndag, så man ikke skader helheden. Når fagbevægelsen aldrig blev noget kraftfuldt samlingspunkt i den japanske industrialiseringsproces, er det således også fordi klassekampstænkningen modsiger noget grundlæggende i den japanske identifikation. Reference-rammen er gruppen som helhed - ikke jeget i gruppen eller en jeg-præciserende kategori indenfor systemet. I det japanske hierarki er identifikationen primært lodret og omfatter derfor hele virksomheden (eller afdelingen) - og ikke blot lønmodtagerne, smedene, lærlingene eller de organiserede. Dette medfører på alle niveauer et *medansvar*; som vi i Vesten udskiller som et *ansvar*; som vi personligt påtager os eller skyder fra os - opad i systemet. Trods alderen kender man tilsyneladende - det er moder-

skabets sande test. Men hvor puberteten i Vesten er en yderst synlig, grænsesøgende og turbulent personlig transformationsproces - gennem opvågningen til og afprøven af nye identiteter - så lykkes det for den japanske opdragelse at stække puberteten til en på overfladen usynlig proces.²⁴⁸ Bestræbelser på at opretholde en konflikt- og modsigelsesfri overflade i fællesskabet legitimerer for den enkelte selvudtrykkets sublimering. „Sandheden“ bliver, ligesom det moralsk-etiske kompleks, en mere gummiagtigt formløs størrelse end under de skarptskårne vestlige bevidsthedsformer - den bliver udtalt kontekstafhængig. Men hermed være udtrykkeligt ikke sagt, at Vesten er mere moralsk eller etisk.

Japan synes endnu ikke som Nordeuropa at have oplevet det definitive syndefald, der brutalt vristede det enkelte menneske fra sin næste, sin natur og sin Gud. I Japan findes der - så vidt jeg er orienteret - mytologisk set ikke noget, der bare minder om uddrivelsen fra Paradis.²⁴⁹ Dialektisk tænkning, endsigende dualistisk tænkning, har trange kår. Den komplementære tænkning, som - afledt af den dynamiske relation mellem yin og yang - bærer den tidlige kinesiske filosofi, synes aldrig at have fået samme klarhed i Japan. „Særkendet ved japansk tænkemåde ligger i dens fuldstændige mangel på komplementære alternativer,“ skriver H. Yukawa i et essay om den japanske bevidsthed.²⁵⁰ Det er ikke sikkert, at udsagnet holder vand i alle detaljer, men også den zen-buddhistiske filosofi, der repræsenterer noget af det mest skarptskårne i den japanske tænkning, udviser store anstrengelser for at transcenderer den dualistiske modsætning. Zen-folk bider hellere tungen af sig end at lade sig fange i et dualistisk udsagn. Japanerens jeg-bevidsthed er da også langt mindre udfoldet på det personlige plan, og selvforståelsen hviler i langt højere grad på gruppen, familien, arbejdsammenhængen og den formelle identitet.

Man kunne umiddelbart formode, at sådanne uselviske, gruppeorienterede mennesker ville opbygge et harmonisk, musisk samfund, der aktivt advokerede fred og høje humanitære mål i verden. Men tværtimod synes det som om, hvis vi taler i systemiske termer,²⁵¹ at jo mere et (samfunds-) system undertrykker de individuelle udtryksmuligheder, jo

mere lader individet sit behov for selvhævdelse transformere højere op i hierarkiet. Dette sublimerede japanske ego kommer således til udtryk gennem stolthed over og vedkenden sig sin familie, sin fødeegn, sin virksomhed, sit universitet og sin nationalitet. Feudalismen, fascismen og konfucianismen indbyder på hver deres måde til en sådan sublimering. Alle tre spiller på *den store arkitektur*; prisen for sublimeringen er deltagelsen og delagtiggørelsen i *det store symbol*, og arkitekturen har gennem århundrederne været blandt de vigtigste symboler i alle de store kulturer.

Hitler bød sine tyskere mange strabadser i opbyggelsen af Det Tredje Rige. Hans vision trængte uimodståeligt ind i alle kroge af børneværelset, soveværelset og klasseværelset - han synes instinktivt at have vidst, at folkets sublimerede kræfter måtte kanaliseres. Hertil behøvede han storladne arkitektoniske iscenesættelser. Det Tredje Riges „fuldkomnethed“ fandt det perfekte spejlbillede i Albert Speers (1905-81) manierede klassicistiske arkitektur, som iscenesættelse af de kollektive national-socialistiske orgasmer. Magt - over andre - har til alle tider søgt mægtige udtryk.

Denne af kulturens magtmønstre påtvungne selvudtryks-sublimering er rygraden i alle samfunds kontrol med A-mennesket. Men den synes i Edo-periodens (1603-1868)²⁵² udfoldelse af neokonfucianismen i Japan at have nået det yderste af, hvad menneskeheden har præsteret i den retning. Edo-kulturen fremviser i alle samfundets forhold samme systematiske indsnævring af det personlige livsrum, her skal blot nævnes et enkelt karakteristisk eksempel: I de smalle bygader med husene liggende tæt, skulder ved skulder, var man ikke blot ansvarlig for hele sin egen families rette adfærd. Man var også ansvarlig for, hvad ens to nabo-familier og tre genbofamilier foretog sig. Afstraffelse for eventuelle overtrædelser ramte alle familier kollektivt - og skam-kulturen gjorde sit til, at man ikke kastede familiens ære i grams. Japan har stadig idag en meget lav kriminalitet, men prisen har med det vesterlandske menneskes alen været høj: elimineringen af det individuelle råderum.²⁵³

Under mine ophold i Japan har jeg ofte reflekteret over den tanke, at summen af ego-energiene (i systemisk forståelse lig med menneskenes selvopretholdelsesdrift) er konstant, uanset hvordan disse selv-udtryk fordelte sig mel-

Mødre og børn til sakura, kirsebærblomstring, i Kyotos botaniske have

lem det umiddelbart personlige udtryk og det sublimerede ego-udtryk overført til nationalitets-, familie- og firmaidentitet.²⁵⁴ Jo mere rummet for det personlige udtryk var indskrænket, jo stærkere var den formale selvidentifikation. Dette forklarer det tilsyneladende paradoksale forhold, at et land som Danmark, der giver sine børn en ekstremt individuel og præstationsorienteret - *faderkompleks*orienteret - opdragelse, har kunnet opbygge en konsensus omkring et velfærdssamfund med stor omfordeling og et omfattende - *moderligt* - socialt sikkerhedsnet, ligesom Danmark ude i verden optræder med harmoniserende kraft og taler retfærdighedens, miljøets og u-landenes sag. Omvendt opstår der tilsyneladende af den grundlæggende *moderlighed* og træning i sublimering af jeg-udtrykket i den japanske opdragelse en hård, *Zeus-faderlig* samfundsstruktur²⁵⁵

- uden nåde, uden medynk, rummelighed eller tilgivelse overfor det anderledes - med voldsomt konkurrenceprægede firmaer og uddannelsesinstitutioner og en vis kynisme i de nationale interesser, som det kun *næsten* lykkes at pakke ind i smukke motiver og vendinger.

Fred og fordragelighed højere oppe i systemet er således - hvis denne tankerække føres igennem - afhængig af, at en eventuel ufred kan komme til udtryk på et så lavt og direkte niveau, at den kan være en kreativ kraft. Først fri af disse sublimerede energiophobninger fra lavere niveauer kan et system søge reel harmonisering. Fænomener som Franco, nationalisme, japansk firmaånd og fransk atomforsvar, for blot at nævne et par eksempler, kører på samme brændstof som fundamentalismen: den sublimerede energi. Arkitekten kan gennem arkitekturen gå ind på og under-

støtte denne funktion, at sublimerer og kanalisere ego-kompleksens energier - eller søge at skabe et arkitektonisk betingelsessæt, der yder mennesket rum til at mødes og komme til udtryk i umiddelbare, åbne sociale felter. Men få arkitekter eller bygherrer gør sig dette fuldt ud klart, og arkitekturens resulterende form er i den henseende mest resultatet af (næsten) ubevidste processer. Få byggeopgaver bliver direkte præciserede hvad angår magtfuldhed og symbolværdi. Der antydes i kodificerede vendinger og kommunikerer måske i lige så høj grad gennem iscenesættelsen af byggemøder og oplevelsen af bygherrens selvopfattelse. Arkitektens opgave er ikke fri kunst. Han (m/k) responderer definerede felter med stærke udtalte og ikke mindst uudtalte forventningssæt - fra bygherren, opgaven, faget og fra samfundet generelt. Det er ikke noget tilfælde,

Optræden i Harajuku, Tokyos søndags-rock-eldorado, hvor forbilledernes gestik og koreografi er indøvet til mindste detalje

Shinto-festival i Kanda, en af Tokyos centrale bydele, hvor store fartøjer bæres rundt i byens gader under stor festivitas

at danske arkitekter i udlandet gennemgående bygger langt større og mere imponant end på hjemmefronten. For eksempel er Johan Otto von Spreckelsens (1929-87) triumfbue i Paris, *Arche de la Défense* (1989), et overraskende udsagn fra en arkitekt, der igennem en menneskealder har findyrket en ydmyg respekt for og forfinelse af byggetraditionen i sin undervisning og i sine projekter.²⁵⁶ Det er mindre overraskende, at Mitterand som præsident og bygherre var med til at udpege netop dét projekt.

Når vi bygger, projekterer, iværksætter eller blot beundrer arkitektur, reflekterer vi sjældent dybere over denne arkitekturs afspejling og fiksering af kulturelle (magt-) relationer. Sådanne arkitekturkvaliteter er svære at begrebsliggøre, de passer dårligt ind i en årsag-virkningslogik og entydige felter af ondt og godt. Selv noget umiddelbart

håndgribeligt som skala og størrelsesorden har kun indirekte betydning - og beror snarere på artikulationskompleksiteten (det vandalsikrede toilet vs. en arabisk medina). Moderne byggeprocessers stadig voksende antal specifikke fordringer af byggeteknisk, lovgivningsmæssig og brugspraktisk art, driver både arkitektens, bygherrens, brugerens og samfundets opmærksomhed bort fra mindre konkrete, kulturelt betonede fordringer. Sådanne relationer, hvor byggetradition og kulturelle adfærdsmønstre mødes med politiske strukturer som næsten ubevidste understrømme i opgavens umiddelbart meget konkrete natur, er umiddelbar svære at præcisere. Vi er som formgivere kun næsten klare over vores medvirken - eller karakteren af vores medvirken. Men et stort udsagn som *Menneskehedens Triumfbue* forudsætter en fælles bestræbelse på at magte - og en

(sandsynligvis umanifest) konsensus om det store udtrykks berettigelse den i pågældende situation. I kapitlet *Shin Takamatsus Hinaya* vil vi se, hvordan en arkitekt som Takamatsu i samklang med sin opgave og sin kulturelle kontekst har findyrket det sublimerende arkitekturudtryk.

Efterkrigsgenerationens japanere lagde en kolossal indsats i opbygningen af et nyt Japan uden at stille spørgsmål. De bar offerrollen med værdighed og stillede ikke spørgsmål ved deres egen situation - netop for samfundets, fremtidens, familiens og særlig børnebørnenes skyld. De voksede op i en tid med en respekt for det gamle, som kan være svær at genfinde i det moderne Japan. Idag hører man stadig oftere klagesangen over sædernes forfald - mange klassiske dyder og skikke smuldrer, virksomheder fyrer mennesker, som man tidligere ville have holdt hånden over -

I en riskultur som den japanske har fællesskabets værdier nødvendigvis stået centralt. Risdyrkingen har traditionelt været meget arbejdsintensiv og muliggjorde allerede i det før-industrielle samfund en stor befolkningstæthed. Idag er risdyrkingen, som man længe troede ikke kunne moderniseres, gennemmekaniseret og drives stort set af deltidslandmænd

Arbejdets Rum

den ulastelige facade krakelerer. Det gamle Japan har stort set måttet lade livet for det nye, og de små overlevelsens-enklaver fra „det gode gamle Japan“ viser sig stadig sværere og mere bekosteligt at opretholde. Japanere er i det nye Japan begyndt at stille fordringer til tilværelsen. Den ældre generation står uforstående overfor, hvordan deres børn kan være blevet, som de er. Hvorfor fører de ikke blot tilfredse livet og samfundet videre, som det *var*?²⁵⁷ Det japanske Paradis er således idag ikke, hvad det har været. Syndefaldsmyte eller ikke, så synes Japan idag via en lang, tågehyllet vej at være kommet dertil, hvor mange uafvildende har suttet på frugterne af Kundskabens Træ. Skelneevnen, materialismen og smagen for et eget liv træder gradvist frem i det moderne Japan.

Særlig synes idag mange kvinder at have styrke til at mod-

sætte sig forventningspresset om at gifte sig og dermed stifte hjem. For da klapper fælden. Hun må efter første barn forlade arbejdsmarkedet. Hun må måske stadig passe mandens forældre og har måske ikke selv valgt sin ægtemand.²⁵⁸ Heroverfor står friheden som ugift forjættende, omend lidt faretruende - stadig på vej i sit eget liv, tidvist hævet en håndsbredde eller to over hypnosens. Tidligere skulle man helst være „afsat“ inden man fyldte 24, men de store byer synes idag at have masser af unge japanerinder, der har mere end god tid med at finde den helt rigtige. Disse ugifte kvinder repræsenterer en kolossal købekraft. „Enlige kvinder, der flyder rundt i den kolossale informationslette, Tokyo, er dem, der mest nyder det urbane liv,“ skriver arkitekten Toyo Ito (f. 1941).²⁵⁹ Han skabte til en udstilling i 1985 en *Pao*, en teltagtig minimal transpa-

rent opholds-gestalt for disse moderne Tokyo-*nomader*, for hvem hjemmet var *Tokyo*, dagligstuen var *cafeen*, spisestuen var *en restaurant*, klædeskabet var *en butik* og haven var *en sportsklub*.²⁶⁰ Dette nye menneske således både præger det moderne Tokyo og bliver formet deraf. B-menneskets drøm om et eget liv er definitivt vakt, og dens mulige udfoldelse er en rød tråd gennem det moderne Japan.

Den drøm finder idag ofte form i den amerikanske drøm. Vesten og den vestlige indflydelse er i Japan i høj grad lig med amerikansk indflydelse. Den europæiske kultur har indtil for nylig haft for meget af det, man søgte bort fra i sin egen tradition - for meget kulturelt arvegods. Men drømmen om livet i selvudfoldelse søger næring og kraft i alle retninger - drømmen om livet som på film. Med den identitetsudviskende japanske opdragelse som ballast er det dog

Skolebørn får en lur på vej hjem fra skole

Manga, tegneserier, laves til alle aldersklasser i Japan, som ifølge statistikken er et af de mest boglæsende lande i verden.